
Dimitri Lahaut

Vrijwilligers in de culturele sector in opmars

Nu er fors wordt bezuinigd op betaalde arbeid bij culturele instellingen neemt de inzet van vrijwilligers toe. Verdringen zij werknemers? En gaat het hier om een tijdelijke of blijvende ontwikkeling? Nader onderzoek is gewenst.

Particulieren kunnen op verschillende wijzen de culturele sector ondersteunen: in de vorm van een financiële bijdrage of door lid te zijn van een vriendenvereniging. Daarnaast kan men tijd investeren als vrijwilliger. De laatste jaren leeft bij het personeel op de loonlijst van culturele instellingen echter het idee dat vrijwilligers het betaalde werk overnemen (Verschoor 2015). Deze (vermeende) werkverdringing wordt veroorzaakt door de gedwongen grotere zelfredzaamheid (lees: bezuinigingen) van culturele instellingen. Instellingen moeten bezuinigen en zien zich genoodzaakt te snijden in personeelskosten. Het personeelstekort dat daardoor ontstaat wordt opgevuld met vrijwilligers.

De vraag of betaald personeel werkelijk wordt verdrongen door vrijwilligers moet met behulp van eenvoudige deskresearch te beantwoorden zijn. Dat zou dan tot uiting

komen in een procentuele daling van de loonkosten in combinatie met de stijging van de inzet van vrijwilligers. Zo'n vergelijking blijkt in de praktijk echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Niet alle overkoepelende organisaties of brancheverenigingen hebben bijvoorbeeld cijfermatige gegevens over de inzet van vrijwilligers verzameld. Daarnaast zijn de gerapporteerde gegevens ondoorzichtig of moeilijk vergelijkbaar en wordt er geen onderscheid gemaakt tussen kleine, middelgrote en grote instellingen. Daarmee wordt het lastig een precieze uitspraak te doen over eventuele werkverdringing in de culturele sector. Wel zijn er indicaties dat er bij sommige culturele instellingen een toename is in de inzet van vrijwilligers en een relatieve afname van personeelskosten.

Vrijwilligerswerk in de culturele sector

Uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) naar sociale samenhang en welzijn blijkt dat ongeveer de helft van alle Nederlandse inwoners één of meerdere keren per jaar georganiseerd vrijwilligerswerk onderneemt (Schmeets 2014). Ruim 5 procent van de Nederlandse inwoners ouder dan 15 jaar, circa 740.000 personen, verricht vrijwilligerswerk voor een culturele vereniging. Onder een culturele vereniging wordt verstaan: een muziek- of toneelvereniging of een tekenclub, maar ook openbare bibliotheken, musea, poppodia of filmtheaters. In vergelijking met andere domeinen waar vrijwilligers actief zijn, scoort de culturele sector, met 5 procent, gemiddeld. Ter vergelijking: sportverenigingen kunnen rekenen op het grootste aandeel aan vrijwilligers, namelijk 15,3 procent. Politieke partijen en actiegroepen hebben het laagste aandeel vrijwilligerswerk, 1,4 procent.

Uit oudere CBS-statistieken, van voor de bezuinigingen, blijkt overigens dat het percentage Nederlandse inwoners dat jaarlijks vrijwilliger is voor een culturele vereniging redelijk stabiel is. In de periode 1997 tot en met 2009 schommelt het percentage vrijwilligers rond de 5 procent.¹

Uit de enquête *Beroepsbevolking* van het CBS (2009) komt naar voren dat vrijwilligers gemiddeld wekelijks vier en een half uur werkzaam zijn voor sport-, hobby- en cultuurorganisaties. Helaas betreft dit een veel bredere categorie dan alleen de cultuursector en zijn de cijfers niet actueel.²

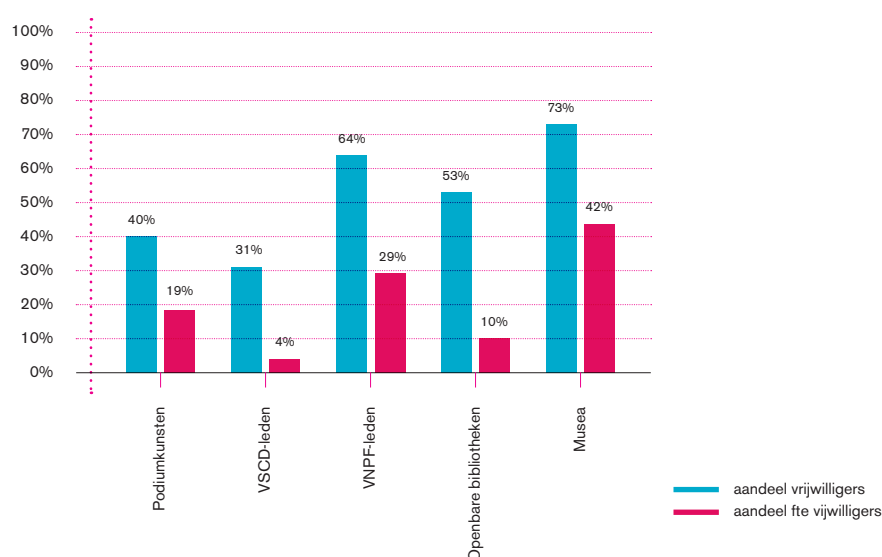
Provinciale verschillen

Een interessante constatering is dat er in sommige provincies meer animo is om vrijwilligerswerk voor een culturele instelling te verrichten dan in andere. Zo zijn de inwoners van Flevoland voor maar een kleine 2,9 procent vrijwilliger bij een cultuurvereniging, terwijl er wel veel algemene vrijwilligers zijn, namelijk 49,8 procent van de inwoners. Limburg heeft aan de andere kant het laagste percentage algemene vrijwilligers, 44,3 procent, maar daar staat tegenover dat 6,7 procent vrijwilliger is bij een cultuurvereniging. Friesland heeft de hoogste percentages: 58 procent van de inwoners heeft vrijwilligerswerk verricht en 7,1 procent in het bijzonder voor een culturele instelling. De verschillen in vrijwilligerswerk tussen de provincies vertonen geen relatie met demografische verschillen zoals het opleidingsniveau, de leeftijdsopbouw, de concentraties westerse en niet-westerse allochtonen, politieke voorkeuren of betaald werk (Schmeets 2014).

Afwijkende cijfers over vrijwilligerswerk

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) rapporteert in *Culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun* een dubbel zo hoog participatiecijfer van 10 procent voor vrijwilligerswerk in de culturele sector. Dit hoge percentage heeft te maken met de laagdrempelige vraagstelling ('Heeft u een cultureel evenement, een culturele organisatie of vereniging gesteund?'). Bovendien kwam de eigen participatie aan de orde na tal van vragen over cultuur. Dat kan ertoe geleid hebben dat men zich inmiddels iedere vorm van steun weer is gaan herinneren, erkent het SCP (Broek 2014, 6). De cijfers zelf zijn afkomstig uit de vrijetijdsomnibus (VTO), die representatief is voor de Nederlandse bevolking ouder dan 6 jaar.³

De hierboven genoemde cijfers wijken ook af van het tweeverjaars onderzoek *Geven in Nederland 2013* van de Werkgroep Filantropische Studies aan de Vrije Universiteit (Schuyt et al. 2013). Deze brengt sinds 1993 de cijfers over het geefgedrag van individuen, huishoudens, fondsen, bedrijven en kansspelen in kaart. Volgens de werkgroep doet 3 procent van de Nederlandse inwoners ouder dan 18 jaar aan vrijwilligerswerk voor kunst en cultuur. Laten de CBS-statistieken een vrij robuust patroon zien in het percentage →

Figuur 1. *Percentage vrijwilligers ten opzichte van totaal aantal werkzame personen en aandeel in fte's, 2013.*

Bron: Cultuurindex Nederland

van de bevolking dat aan vrijwilligerswerk doet, bij dit onderzoek schommelt het sinds 2002 tussen de 2 en 5 procent.

Deskresearch

Via een eenvoudige (doch intensieve) desk-research heeft de Boekmanstichting onderzocht of er binnen de culturele sector een verschuiving gaande is van de inzet van personeel in loondienst naar vrijwilligers (zie figuur 2). Een gedegen deskresearch staat of valt met de beschikbaarheid van betrouwbare statistieken, maar die viel tegen, onder meer omdat ze onvindbaar dan wel niet goed vergelijkbaar waren. Naast CBS-statistieken over vrijwilligers bij podiumkunsten en musea zijn er brancheverenigingen die over dit onderwerp rapporteren, zoals de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD), de Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF) en de Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB).

Hoewel er in sommige culturele sectoren veel vrijwilligers werkzaam zijn, worden ze maar een beperkt aantal uren ingezet. Dit betekent dat veel culturele organisaties weliswaar meer vrijwilligers dan vaste medewerkers inzetten, maar dat de medewerkers met een arbeids-overeenkomst een groter aantal uren per week werkzaam zijn. Bij openbare bibliotheken

bijvoorbeeld maken vrijwilligers 53 procent van het aantal werkzame personen uit, maar zijn zij slechts verantwoordelijk voor 10 procent van het totaal aantal arbeidsuren (uitgedrukt in fte's, zie figuur 1). Wat hierbij ook opvalt, zijn de grote verschillen in fte's die vrijwilligers voor hun rekening nemen per domein.

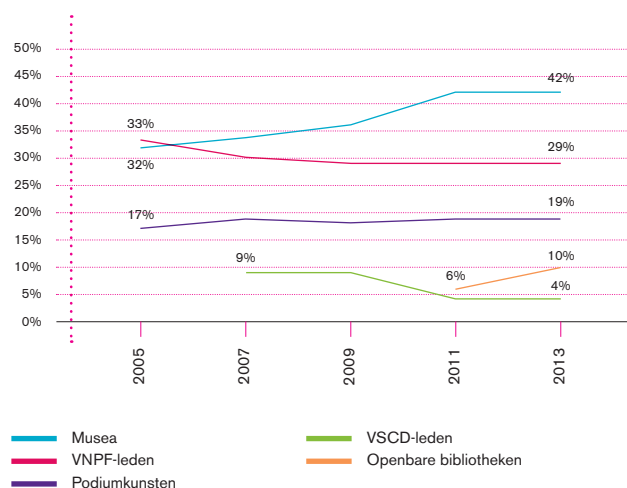
Toenemende afhankelijkheid van vrijwilligers

Uit figuur 2 blijkt dat bij musea, podiumkunsten en openbare bibliotheken vrijwilligers een steeds belangrijker aandeel van de gewerkte uren voor hun rekening nemen. Bij musea bijvoorbeeld is het aandeel werk dat vrijwilligers voor hun rekening nemen, gestegen van 32 procent in 2005 naar 42 procent in 2013. De relatief sterkste stijging van het aandeel komt voor bij de openbare bibliotheken.

Naast een stijging zien we bij twee deelsectoren een daling van het aandeel uren dat vrijwilligers op zich nemen: gegevens van de VSCD-leden en de VNPF-leden laten zien dat er weliswaar vrijwilligers bij zijn gekomen, maar dat hun aandeel fte is afgenomen.

Personeelskosten stijgen minder snel

Personeelskosten beslaan bij de vijf onderzochte domeinen tussen de 30 en 50 procent van de totale exploitatiekosten. Het is dan doeltreffend

Figuur 2. Percentage fte's dat vrijwilligers voor hun rekening nemen, 2005-2013. Bron: Cultuurindex Nederland

om bij bezuinigingen te snijden in de personeelskosten. De uitgaven aan programmering, gebouwen et cetera zijn sinds 2005 sterker gestegen dan de uitgaven aan personeel, zo blijkt uit CBS-statistieken.⁴ Bij musea zijn de loonkosten in 2013 met 47 procent gestegen, maar de overige bedrijfskosten met 65 procent ten opzichte van 2005. Het gevolg is dat het aandeel van de personeelskosten op de totale exploitatiekosten is geslonken van 44 procent naar 41 procent. Bij podiumkunsten zien we dezelfde ontwikkeling, maar minder pregnant. De personeelskosten zijn hier gestegen met 13 procent, terwijl de overige bedrijfskosten met 23 procent zijn gestegen. In de bibliotheeksector, bij VNPf- en VSCD-leden zien we deze ontwikkeling niet: de personeelskosten zijn hier evenredig gestegen met de overige bedrijfskosten.

Conclusie

Door bezuinigingen op te leggen is het de overheid – die in haar beleid sterk leunt op vrijwilligerswerk – gelukt vorm te geven aan de participatiesamenleving. De vraag is: op welke manier worden vrijwilligers in de toekomst ingebed in de organisaties? Zij hebben door bezuinigingen een steeds belangrijker aandeel in het (informele) personeelsbestand van (onder andere) culturele instellingen gekregen. Niet

alleen is er sprake van een toename in het aantal vrijwilligers, maar in sommige sectoren ook in het aantal gewerkte uren. De discussie over de toenemende afhankelijkheid bij culturele instellingen van vrijwilligers en de vraag of het inzetten van vrijwilligers leidt tot werkverdringing, vereisen een adequate gegevensverzameling. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of er sprake is van tijdelijke werkverdringing als gevolg van bezuinigingen en een ruime arbeidsmarkt of dat men er rekening mee moet houden dat vrijwilligers een blijvende, concurrerende groep vormen van het vaste personeel van culturele instellingen. ●

Meer informatie? Alle verzamelde gegevens zijn grafisch weergegeven op www.cultuurindex.nl/vrijwilligers

Literatuur

- Broek, A. van den (2014) *Culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun*. Den Haag: SCP.
- Schmeets, H. (2014) *Bevolkingstrends 2014: verschillen in sociale samenhang en welzijn tussen provincies*. Den Haag: CBS.
- Schuyt, Th.N.M., B. Gouwenberg en R. Bekkers (red.) (2013) *Geven in Nederland 2013: giften, nalatenschappen, sponsoring en vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Reed Business.
- Verschoor, W. (2015) 'Rol voor vrijwilligers vooral de rode loper uit'. In: *Trouw*, 2 januari. (www.movisie.nl/sites/default/files/Trouw-opinie-Wil-Verschoor-vrijwilligers.pdf).

Noten

- 1 Permanent Onderzoek Leefsituatie. Heeft betrekking op Nederlandse inwoners ouder dan 18 jaar.
- 2 statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=80806ned&D1=0-6,14&D2=0&D3=0&D4=0&D5=0&D6=0&D7=a&VW=T
- 3 De Vrijtijdsomnibus (VTO) is opgezet na het beëindigen van het Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek (AVO) om ontwikkelingen in kernindicatoren voor sport- en cultuurbeleid mee vast te stellen.
- 4 www.cbs.nl/nl-NL/menu/cijfers/default.htm